

ARNE LINDGREN:

De andligen urarva

Författaren utgår från biskop Stendahls uttalanden om tron på uppståndelsen och om själens odödlighet. De strider mot den svenska kyrkans trosbekännelse. Det finns gammal tradition — författaren går tillbaka till kyrkomötet i Nicaea år 325 — för att statsmakten stöder en kyrka och fastställer dess trosläror. Detta gäller fortfarande i Sverige och därför borde kyrkoministern ha tagit ställning i kritiken mot biskopen. Men statsrådet Bo Holmberg tycks inte vara villig att träda upp för traditionen. Den accepterades dock från början inom svensk och europeisk arbetarrörelse, som gick fram med religiösa förtecken. Nu har rörelsen urartat, "innanmätet är borta" och dess ledare av i dag är inga andens heroer.

Arne Lindgren är f d tjänsteman inom arbetsmarknadsverket och journalist. Han har också tidigare framträtt i Svensk Tidskrift.

Skulle det kunna tänkas att vi för ett ögonblick lämnade frågorna om skattetrycket och tillväxten och i stället ägnade oss åt andra ting?

Ett försök i denna riktning har gjorts i den svenska riksdagen. Det skedde nu i vår, när folkvalde Filip Fridolfsson ställde sig upp och till ministern för de kyrkliga ärendena, Bo Holmberg, riktade frågan, om det kunde anses vara förenligt med ordningen inom den svenska kyrkan, att en biskop ifrågasatte det eviga livet.

Försöket misslyckades. Ministern ansåg att det inte ankom på honom att ge svar på en sådan fråga. Den rymdes inte på hans bord.

Det är emellertid sannolikt att ministern misstog sig rörande omfattningen av det bord han sitter vid. Ännu är nämligen Kungl Maj:t högsta instans för kyrkan, även när det gäller dess lära. Under århundraden har det i vårt land förhållit sig på det sättet. Bo Holmberg befinner sig i en tradition, som går ända tillbaka till landskapslagarnas kyrkobalkar, vars inledande ord ofta såg ut så här: "Kristus är först i vår lag. Därnäst är vår kristna tro." Ända sedan riksdagen i Västerås år 1527 har det hos oss varit staten som bestämt den tro, som svenska kyrkan skall hålla sig till. Detta betyder bland annat att biskopen i Stockholm, Krister Stendahl, i sin ämbetsutövning är underställd statsrådet Bo Holmberg. När nu Stendahl har rört vid en av hörnstenarna i den kristna tron, är detta förhållande i särskilt hög grad en angelägenhet för Bo Holmberg. Det är inte för ro skull som det i regeringsformen står att konungen skall vara av den rena evangeliska läran. Även Bo Holmberg är underkastad samma bestämmelse. Innehållet i läran fastställdes

på Uppsala möte år 1593 med hertig Karl i spetsen och bekräftades i kyrkolagen av år 1686. Hela tiden har det varit staten som satt sig i rörelse, när kyrkans trosfrågor skulle bestämmas. Riksdag och regering har alltid erkänt att de ansvarade inte bara för medborgarnas världsliga välfärd. De skulle även tillhandahålla en tro för själens mätnad. Den senare uppgiften har ofta uppfattats som den väsentliga. Kyrkan blev på så sätt det redskap, som staten använde för att fylla sin uppgift som människornas andliga fostrare.

Riksdagsmannen Filip Fridolfsson var sålunda inte ute och gick på fel gata, då han till statsrådet Bo Holmberg ställde frågan, huruvida denne avsåg att vidta några åtgärder med anledning av biskopens uttalande "att frågan om ett evigt liv avförs från den kristna förkunnelsen".

Vad biskopen sagt

Nu hade inte biskopen uttryckt sig just på det sättet. Men det han hade sagt var ändå tillräckligt alarmerande. Han hade nämligen i sin bok "Meningar" ansett att bibeln inte var särskilt intresserad av människans odödlighet, att Abraham säkert var främmande för tanken och att "hela den långa och underbara traditionen att tala om själens odödlighet är bara en period i den judisk-kristna traditionen och att den perioden håller på att närma sig sitt slut". De som håller fast vid den traditionen får till yttermera visso en åttuhutning av biskopen: Deras tro är "Något alltför smått, alltför själviskt".

För de flesta bibelläsare och inte bara för Fridolfsson låter detta mer än besynnerligt. De erinrar sig att Abraham jämlikt 1 Mos. 25:8 "blev samlad till sina fä-

der" och att det om Jakob sägs på samma sätt i 1 Mos. 49:33. Fäderna var inte döda utan tog emot de anländande. Själarna var odödliga — det var den mening som rådde. I Lukas 16:22 bekräftar Jesus att det är en levande Abraham, som svarar den rike mannen: "Kom ihåg, mitt barn, att du fick ut ditt goda medan du levde, liksom Lasaros sitt onda." Enligt den kristna tron är det Jesus som är vår Gud. Skulle han, sedan han vandrat i världen och berättat att himmelriket var nära, haft för avsikt att utsläcka livet i den

Förnekelsen av Jesu Kristi gudomlighet är vanlig bland Sveriges präster.

andliga världen och därmed utplåna både Abraham, Lasaros och efter dem alla andra, som vandrat vidare till den världen?

Det förefaller inte troligt. Himmelriket, som var nära på Jesu tid, har antagligen inte flyttat längre bort sedan dess. Detta hindrar naturligtvis inte att traditionen att hos oss tala om själens odödlighet ändå närmar sig sitt slut. Men en biskop i den kristna kyrkan som gör en sådan iakttagelse, bör rimligen gripas av en själens vända inför anblicken av ett andligt förfall, som i sina yttersta konsekvenser leder till hela den kristna trons undergång. Vad vi vet har biskop Stendahl inte gripits av en sådan vända. Han har burit på sin skepsis rörande själens odödlighet även medan han var professor i Harvard och vid två tillfällen aspirerat på att byta katedern där mot en biskopsstol i Sverige, ty det var under sin Harvard-tid han för femton år sedan skrev den uppsats vi nu

får läsa på svenska. Själva handlingssättet tyder på en konstant kallsinnighet inför en fråga, som förefallit flertalet människor som den viktigaste av alla, sedan de börjat tänka över sin situation i tillvaron.

Denna kallsinnighet må i allmänhet vara varje människas ensak, men den hör inte samman med beklädandet av en biskopsstol i den kristna kyrkan. En biskop har som varje präst lovat att förkunna Guds ord, "såsom det är oss givet i den heliga Skrift och som vår kyrkas beännelseskriterier därom vittnar". Ingen-

De styrande vägrar svara på en i riksdagen ställd fråga rörande det eviga livet. De har gjort sig andligen urarva.

städes finns i någon av dessa skrifter något tvivel uttalat rörande odödligheten, uppståndelsen och det eviga livet. Rövarerna på korset skulle samma dag vara med Jesus i paradiset. Varje söndag uttalar kyrkfolket jämlikt Apostolicum sin tro på "de dödas uppståndelse och ett evigt liv". Niceanum lägger orden "den tillkommande världens liv" i våra munnar, Athanasianum fastslår att vid Kristi tillkommelse "hava alla människor att uppstå med sina kroppar", och Augustana är lika uttrycklig: Kristus skall på den yttersta dagen uppväcka alla som är döda.

Formuleringarna i kyrkans egna beaktelser är ibland otympliga och även otillräckliga, men de lämnar inte plats för något tvivel: Vi skall leva för evigt efter vår uppståndelse, och vår bestämmelseort är antingen himmelen eller helvetet.

Tydligt har Krister Stendahl hyst en annan åsikt, då han valde att bli biskop.

Som biskop har han ingen laglig rätt att torgföra denna sin åsikt, om han avser att kvarstå som biskop. Detta avser biskop Stendahl, ty han har begärt att få sitt förordnande förlängt, och han har fått sin begäran beviljad.

Stat och kyrka

Biskop Stendahl var inte nöjd med att Filip Fridolfsson tog upp hans fall i riksdagen. I stället beskrev han i TV Fridolfssons agerande som ytterligare ett belägg för det korrekta i åtgärden att skilja stat och kyrka från varandra.

Låt oss föreställa oss en sådan från staten skild kyrka och att i Stockholms storkyrka uppträder en ny biskop, som inte bara betvivlar det eviga livet utan dessutom Kristi gudomlighet. Då har förkunnelsen ändrats så djuggående, att det måste sägas att det som vi hittills betraktat som kristen tro har upphört att existera i Olaus Petri storkyrka. Antagligen skall då de reaktioner, som kommer denne biskop till del, inte bli starkare än de, vilka beskärdes Stendahl från hans kollegers sida. Om då en ny Fridolfsson uttrycker sin förtrytelse i Sveriges riksdag, har han inte ens möjligheten att rikta sin fråga till någon minister för de kyrkliga ärendena, ty då existerar inte en sådan längre.

Upptakten till en sådan religiös förändring i vårt land är redan mycket märkbar. En av Stendahls företrädare på biskopsstolen i Stockholm, Ingmar Ström, har uttryckt tanken att det var Josef som var far till Jesus. En kyrkoherde har anförtrott mig, att förnekelsen av Jesu Kristi gudomlighet är vanlig bland Sveriges präster.

Även förr i historien har det inträffat

att kyrkor råkat i förfall. Men då har alltid samhället eller staten räckt fram en hjälpare hand. Så var fallet med den första kristna kyrkan på 300-talet. Presbyteren Arius i Alexandria hade, under påverkan av grekiskt tänkande, gjort det samma som Ström och andra gör i dag: beskrivit Jesus som en framstående människa utan gudomliga egenskaper. När kejsaren lagt märke till hur Arius irrläror spred oro i hela kyrkan, grep han in. I sitt slott i Nicaea lyckades han nå fram till ett slags kompromiss: Han gjorde Jesus till en bland tre gudomliga personer. Den halvmesyren lider kyrkan av än i dag, men han förmådde i alla fall åstadkomma en formulering, som räddade kyrkan från total bankrutt. Detta inträffade år 325.

På 1500-talet var det Tysklands furstar, som gav Luther det stöd han behövde för att klara reformationen. De fick sällskap av Gustav Vasa i Sverige.

Alltid har det varit staten, furstarna, kejsaren, samhället, som gripit in, när kyrkan inte ensam visade sig vara i stånd att hejda förfallet. I vårt land är konungen alltjämt en symbolisk summus episcopus, den högste biskopen. Tanken att samhällets styresman även är kyrkans främste är uråldrig. I gamla testamentet möter vi Melki-Sedek, konungen i Salem, som "var präst åt Gud den Högste" och lät bära ut bröd och vin till Abraham.

Vi befinner oss långt borta från den principen här i vårt land just nu, längre än någonsin förr. Människornas själar angår inte längre de styrande. De existerar knappast. Hela den uråldriga principen från Melki-Sedek är bruten. De styrande vägrar svara på en i riksdagen ställd fråga rörande det eviga livet. De har gjort sig andligen urarva.

Traditionen inom arbetarrörelsen

Inom arbetarrörelsen har den nuvarande religiösa attityden inte alltid varit den gängse. Vi vet att deltagarna i de första strejkdemonstrationerna sjöng psalmer. Men vad vi i allmänhet inte känner till är att hela den begynnande arbetarrörelsen ute i Europa var djupt religiös. Den kallade sig kommunistisk, men det ordet hade från början en helt annan innebörd än vad det senare fick och har i dag. I Schweiz, främst bland tyska hantverkare, och i Tyskland var det Wilhelm Weitling, som stod i ledningen för denna rörelse, i Frankrike den namnkunnige prästen Lamennais, som ville att påven själv skulle ställa sig i spetsen för arbetarna. Året var 1830. Men påven gjorde precis tvärtom, och år 1838 fastslog Lamennais att ett viktigt tillfälle var försuttet och att arbetarmassorna skulle komma att drivas i händerna på gudlösa ledare. Karl Marx, av judisk härkomst, hade kristna föräldrar, och han hänfördes till en början av Wilhelm Weitlings skrifter och beskrev dem som geniala. Men när de två fem år senare, år 1846, möttes i Brüssel, hade Marx ändrat sig. Han vände sig med skärpa mot Weitling och hans kristna fromhet. Tesen om religionen som ett opium för folken hade börjat formas inom honom, kanhända inför det öde som drabbade Lamennais och Weitling, som båda kastades i fängelse av det kristna samhället. Vändpunkten i det marxiska tänkandet skulle småningom ta formen av en vändpunkt i världshistorien.

Hjalmar Sundén, som behandlat dessa förhållanden i sina skrifter, anser att den utbredda ateismen bland världens arbetare har sin rot i den behandling kyrka och samhälle gav Weitling och Lamennais.

Den kyrka som kanske var den mest arbetarvänliga, den rysk-ortodoxa, skulle småningom drabbas hårdast. I Petersburg hade en präst gått i spetsen för den stora hungermarschen till tsarens palats, där den möttes av gevärseld. Jag har kunnat bevittna att i den staden är människor i dag fromma som förr.

På andra håll, och särskilt hos oss, blev arbetarna frireligiösa, medan kanske en på tusen bevisar gudstjänsterna i svenska kyrkan. De kommer förmodligen aldrig att återvända dit, om det inte händer något med själva bekännelsen i den kyrkan.

Hela den begynnande arbetarrörelsen ute i Europa var djupt religiös.

Ingen arbetare kan förstå att en människa blir frälst genom tro allena utan gärningar, såsom det står i augsburgska bekännelsen. Däremot är de flesta villiga att instämna i Jesu egna ord, att var och en skall dömas efter sina gärningar.

I socialdemokraternas partiprogram hette det från år 1897 och under årtionden framåt: "Religionen förklaras för privatsak. Statskyrkans och kyrkobudgetens avskaffande." 1919 hade en skärpning inträtt: Då skulle inte ens kyrkan få behålla sin egendom. Revolutionen i Ryssland hade satt sina märken. Men 1960 var tonen en annan. Det talades inte längre om statskyrkans avskaffande, utan nu sägs det att förhållandet mellan stat och kyrka skall "regleras i enlighet med demokratiens och religionsfrihetens principer". Det är känt att Gustav Möller hade en frommor, och det är sagt att Per Albin Hansson trodde på det eviga livet. Kanske har sådana saker satt sina spår. Det är även

omvittnat att Hansson, då tanken om statskyrkans avskaffande fördes på tal, har invänt att det ju inte gick an att avskaffa denna kyrka, efter att Arthur Engberg börjat sköta den så bra. Bakom hans skämt dolde sig allvar.

Politiker och kristendom

Engberg är ett både intressant och betecknande fall. Han var en lärdd man och kunde Marx i grunden, och det har blivit sagt om honom att han var i det närmaste ateist, när han 1932 fick hand om kyrkan som nyblivet statsråd. Han blev nyfiken på den. Redan 1937 fick han ge ut en ny psalmbok och 1939 en ny koralbok. Det påstås att han så småningom blev troende. Samma förlopp har kunnat iakttas hos många socialdemokrater, när de via sitt parti valts in i kyrkoråd och kyrkofullmäktige. De blev positiva, i varje fall till själva den kristna tron, medan de ägnade sig åt kyrkan. En kristen ådra har levt kvar i hela den svenska arbetarklassen. Den har bara inte släppts fram i dagen. Inte bara kyrkan har utgjort ett hinder. Den antireligiösa marxismen har varit lika medverkande.

Vad som är värt att lägga märke till är att några av de mest vänsterradikala och marxistiskt präglade gestalterna inom partiet efter hand framstod som de mest religiösa och även utpräglat kristna. De mest kända bland dem är Fabian Månsson, Fredrik Ström och Carl Lindhagen. Det var den förstnämnde som på kyrkomötet år 1920 yttrade, att "det är som människorna hölle på att äta upp de sista bitarna av det andliga arvet efter fäderna". Troligen blev både han och i varje fall Fredrik Ström kristna under påverkan

av August Strindberg. Jag vet detta genom Fredrik Ström, vars vän jag blev på 40-talet. Strindberg ansågs av de unga socialisterna vara en av deras egna, och de stod bakom det stora fackeltåget, som hedrade författaren på hans 60-årsdag 1909. De hade ett eget förlag, Frams Förlag, och en tidning som även hette Fram. 1910 gav de på förlaget ut boken "Religiös Renässans eller Religion mot Teologi". Boken är en av de märkligaste som skrivits på svenska. Författaren var August Strindberg. Här säger han att den religiösa renässansen måste ske i Swedenborgs tecken, eftersom allt det orimliga som fanns i de gällande bekännelseskriterierna var avlägsnat hos Swedenborg. Hos honom stod gudsordet fram rent och oförfalskat. Här gällde det att leva som Gud hade sagt och inte bara att tro. Och Gud var inte längre tre personer utan bara en, framträd i Jesus Kristus. Många människor gick vid denna tid i ett slags Swedenborgsrus, efter att pansarkryssaren Fylgia år 1908 fört hem gudsskådarens stoft från England och ärkebiskopen själv bisatt det i Uppsala domkyrka.

Det finns anledning att fråga sig, varför svensk arbetarrörelse och enkannerligen svensk socialdemokrati i dag inte kan framvisa en enda gestalt, som ifråga om andlig utrustning ens tillnärmelsevis kan mäta sig med de själens stormän, vilka utmärkte rörelsen vid seklets begynnelse. Det är möjligt att Fredrik Ström gav mig svaret en gång, då vi år 1946 satt och talade med varandra i gamla riksdagens sk förbindelsegång. Han yttrade exakt så här: "Hela socialdemokratin är död. Alla de unga som nu kommer till oss är rena karriärister." Om hans iakttagelse var riktig, skulle dagens andliga fattigdom inom

partiet vara en följd av att den nuvarande bemanningen ingen djupare frändskap har till sina föregångare. Detta gällde naturligtvis i all synnerhet om en person som Olof Palme, som dock med åren lärde sig en del.

"Innanmätet är borta"

Själv blev jag från tidiga år moraliskt allierad med socialdemokratin. Jag stod och lyssnade på Hjalmar Branting, när han talade i Västerås Folkets park, och på F. V. Thorsson, skomakaren som blev finansminister och som nog blivit Brantings efterträdare, om han fått leva. Hela torget framför honom var fyllt av hattprydda

Många av eleverna på Brunnsvik var stora begåvningar och verkliga idealister, men det var inte de som blev något inom partiet.

Asea-arbetare, där han i sin talarstol satt ner inför dem. Han var redan för svag att kunna stå upp. Och jag hörde Sandler tala i Västerås teater år 1925, då han blivit statsminister efter Branting, som också var sjuk. Under decennium efter decennium har jag kunnat bevittna rörelsens successiva andliga förtunning och det främlingskap, som många sk gräsosor upplevde inom sitt parti. 1932 skrev jag in mig som elev på Brunnsvik, där jag bodde vägg i vägg med Arne Geijer. Många av eleverna var stora begåvningar och verkliga idealister, men det var inte de som blev något inom partiet. De första pionjärernas tid var redan förbi, och karriäristernas epok var inledd. Alf Ahlberg sände mig till Brunnsviks systemskola i

Danmark, och jag såg att det var likadant där. De bästa blev inte tillvaratagna. Jag organiserade mig i SSU av ren solidaritet med mina kamrater, och jag blev den förste, som sökte upp den underjordiska arbetarrörelsen i Berlin. Det inträffade år 1934. Där hade moralen sjunkit så djupt, att partiet i riksdagen året innan lagt sina röster på Hitlers förslag att upphäva Versailles-traktaten. Medlemmarnas belöning blev att därefter till ett antal av 3000 transporterats till kz-lägren. Saltet hade förlorat sin salta även i Weitlings gamla hemland.

Nu går allt i utbildningens tecken, inte i bildningens.

Egentligen står socialdemokratin i dag på samma nivå i hela Europa. Den har gjort sig andligen urarva.

Detta är en mycket allvarlig situation, inte bara för socialdemokratin. Den ursprungliga arbetarrörelsen var en av de mest storslagna och äkta manifestationer, som människoanden låtit oss bevittna i vår historia. Alltjämt fylkar sig massorna till den. Många tror att de står inför samma rörelse, som deras fäder skapade. Men innanmätet är borta.

Detta går igen över allt. ABF var en gång en verklig bildningsrörelse. Den var grundad av Sandler, som till en folkhögskolerektor. Där belystes de stora idéerna, som varit mänsklighetens ledstjärnor. Det var en präst, Natanael Beskow, som 1930 gav ut boken "Arbetarrörelsens bildningsideal". Språk och andra matnyttigheter fanns också med, men de var inte allt. Ännu 1951 var det möjligt att i en cirkel penetrera ämnet "Nutidsmänni-

skan och religionen". Jag ledde själv cirkeln.

Nu går allt i utbildningens tecken, inte i bildningens. Det är betecknande, att då ecklesiastikdepartementet bytte namn, så blev det inte ett bildnings- utan ett utbildningsdepartement. All skolning skall ge avkastning i reda pengar.

Där står vi i dag. Det gör inte saken bättre, att det ser likadant ut även utanför arbetarrörelse och socialdemokrati. Utan vad saken gäller är detta: Hur skall vi komma loss från en materialism, som inte bara är primär utan även total?

Många, inte bara gräsossar, går i dag omkring och sörjer. Jag möter dem ibland på gatorna och vi växlar några ord. Deras sorg är värd att ta vara på. Jag nådde fram till några av dem, då jag på 60-talet började ta upp den kyrkliga frågan i den sk A-pressen. I Tiden, Arbetarbladet i Gävle, i Ny Tid i Göteborg fick jag tillfälle att i stora utredande artiklar understryka, att frågan om kyrkan och hela det andliga livet var arbetarrörelsen nästa väsentliga uppgift, sedan magen fått sitt. Jag fick brev där det stod: ". . . något av det mest hoppingivande jag läst på länge." Eller: "Nu vill jag börja arbeta igen." Men alla försök strandade på Alva Myrdal, som av Palme fått uppgiften att utreda förhållandet mellan kyrka och stat. Under mitt samtal med henne var hon totalt kallsinnig inför tanken, att arbetarrörelsen skulle börja ägna sig åt den kyrkliga och religiösa frågan. Det enda hon brydde sig om var att genom sin insats få kyrkan skild från staten. Kanske såg hon en sådan prestation som den sista stora framgången under en lång och lysande karriär. Offentligt hade hon deklarerat, att hon var synkretist. Hon var alltså inte

kristen, utan såg alla religioner som lika värdefulla och som i lika hög grad bärare av den religiösa sanningen. Hon var mycket kylig, och jag förstår hennes sons beskrivning av henne.

Till Palme skrev jag att han inte insåg den kyrkliga frågans betydelse. Han svarade att jag tog miste.

Nu har kyrkan själv tagit upp frågan

om sitt religiösa och teologiska innehåll. Den har tillsatt en speciell bekännelsekommitté. Den kommer att behöva hjälp av samhället, av staten, av riksdagen, av de politiska partierna. Utan den handräckningen kommer den svenska kyrkan att i det långa loppet kapsejsa.

Men vilket eller vilka partier skall räcka ut handen?

Pärmar för inbindning av årgång 1986

kan rekvireras från Svensk Tidskrifts expedition, tel 08-67 59 55, eller genom insättning av kronor 50:– på postgiro 7 27 44-6.